

KIRGIZİSTAN

Serpil SÜRMEĻİ*

Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içerisinde yeralan ve bugun Orta Asya'daki (Türkistan**) Türk Cumhuriyetlerinden biri olan Kırgızistan'ı coğrafi konumu, tarihi kùltürü ve bugünkü durumu hakkında, genel hatlarıyla tanıtmaya çalışacağım.

Kırgızistan, coğrafi konum itibariyle, kuzey ve kuzey batısında Kazakistan, batısında Özbekistan güney ve güneybatısında Tacikistan, doğusunda ve güneydoğusunda Çin (Sinkiang***) ile sınır komşusudur¹. Yüzölçümü 198.500 Km².dir².

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek (Frunze) olmak üzere, diğer önemli şehirleri Oş, Tokmak, Celalabad, Talas, Özgen ve Prejevalsk'tur. Bu arada başkent Bişkek adı üzerinde durmak da yerinde olacaktır.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

** "Türklerin Ülkesi" manasını ifade eden bu kelimenin işaret ettiği coğrafi mefhumun Rus neşriyatında suistimallere uğraması ve Orta Asya'daki yerli Türkleri birleştirecek bir şiar olabileceği düşüncesiyle "Türk", "Türkistan" kelimelerine karşı Rusların, bilhassa Bolşevik devrinde fevkalade hassasiyet göstermeleri üzerine 16 Eylül 1924 tarihinde Türkistan'da Bolşevik Merkez idaresi'nin kararıyla "Türkisatn" v "Türk Rispublika" kelimeleri ortadan kaldırılmış ve bunun yerine daha çok Doğu Türkistan, Moğolistan ve Tibet mıntukalarını kapsayan "Orta Asya" kelimesi getirilmiştir." (A.Zeki Velidi Togan, "Türkistan" İsmi, Hududu ve Mesahası Hakkında, Yeni Türkistan Mecmuasının 5-6. Sayılarından Ayrı Basım, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1927, s.2).

*** Doğu Türkistan.

1 Encyclopedia Britanica, V: XIII, London, 1963; p.411; encyclopedia International, X, Newyork, p.209; W.P and Zeld K.Coates, Soviets in Central Asia, London, 1951, s.149.

2 Doç.Dr.Nadir Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, İstanbul 1989, s.194; Cumhuriyet 1 Eylül 1991. Cumhuriyet, 5 Eylül 1991; Yeni Günaydın 8 Ocak 1992; Yeni Günaydın, 10 şubat 1992; Hürriyet, 4 şubat 1992.

Bu ad, Pişpek Pişbek, Pişkek gibi çeşitli şekillerde yazılmakta ve söylenmektedir.

Hürriyet Gazetesi'nde "Hazar Denizi'nden Issık Göl'e" Türk Halkları dizi yazısını hazırlayan Fuat Bozkurt, Bişkek'in hem tarihen hem de ismen geçirdiği serüvenini şöyle anlatmaktadır:

"Bişkek'e adını veren Bişkek Batur, 18.yüzyılda yaşamış ve Kalmuklara karşı savaşmış bir Kırgız yiğidi. Öldükten sonra bu topraklara gömülmüş. Bir ziyaret olmuş. 1825 yılında o ziyaret yerinin bulunduğu kesimde Bişkek Kışlağı (köyü) kurulmuş. Ardından Hokand Hanlığı buraya bir sınır kalesi yapmış. 1860'ta Ruslar kaleyi ve bu toprakları ele geçirmişler. Ama sekiz yıl sonra (1868) bu kez Ruslar aynı yere kendileri kale yapmışlar. Ruslar bu Bişkek adını söyleyememişler onu Pişpek biçimine çevirmişler. Sovyet devriminden sonra Frunze adı verilmiş. Bişkek sözü, kırmız yapımında kullanılan tokmağın adı."³

Gazeteci, Bişkek sözü kırmız yapımında kullanılan tokmağın adı derken, bu kelime Mehmet Eröz'ün, Türk Dünyası'nda çıkan "Kaşgarlı Mahmut ve Anadolu Yörükleri" adlı makalesinde Pışmak, bişmek: (Er kırmız pışdı) demek (Pişbek, pişkek, bişek, bişşek) denilen değnekle kırmız dövü demektir"⁴ şeklinde ifade edilmektedir.

Gazeteci Fuat Bozkurt, başkent Bişkek'in doğal tasvirini de şöyle yapmaktadır:

"Bişkek Ala Dağ'ın dar vadilerinden birinde yeralıyor. İki yanda dik yamaçlı dağlar uzanıyor. Bu dağların garip bir görünümü var. Sabahları soldaki, öğle sonrası ise, dağ yamaçları gözüküyor. O mavi dağlar üzerine güneş vurduğu anda, görünmez oluyor"⁵.

Kırgızistan'ın coğrafi durumuna gelince, ülkenin 1/2'sinden fazlası bin ile üç bin metre ve 1/4'ü ise üçbin ile dört bin metre yüksekliktedir. Fergana vadisi, Tanrı

3 Hürriyet, 3 Şubat 1992.

4 Dr.Mehmet Eröz, "Kaşgarlı Mahmut ve Anadolu Yörükleri" Türk Dünyası, 10 Ağustos (VII), 1968, s.36.

5 Hürriyet, 3 Şubat 1992.

ve Altay sıradağları silsilesi, Kırgızistan'ın coğrafi konumunu belirler. Güneydoğusunda Atbaşı ve Fergana sıradağları, güneyinde Susamirtau sıradağları, kuzeyinde Kırgız sıradağları (Tanrı Dağlarının kuzey uzantısı), kuzeydoğusunda Kunzey-Alatau sıradağları ve doğusunda ise Kırgızistan'ın deniz seviyesinden en yüksek bölgesini teşkil eden Alatau bulunmakta olup, Pobedi (7439 m.) ve Han Tengri (6995m.) zirveleri vardır. Bu sıradağlar, birbirinden yüksek yayla ve vadilerle ayrılırlar. Bunların deniz seviyesinden en yüksekini merkezdeki Narın vadisi, güneydeki Alay vadisi ve kuzeydeki Susamır vadisi teşkil eder. Yüksek dağlardan çıkan nehirler düzensiz ve hızlı akıntılı olduğu için, ulaşıma değil ama elektrik enerjisi elde etmeye yaramaktadırlar. Narın, Tar, Kurşab, Kızılsu, Sarıcas-Aksu, Aksay-Kokşul, Mucun, Çu ve Talas ülkenin belli başlı nehirleridir⁶.

Bu nehirler üzerine kurulan hidroelektrik santrallerinden yılda 165 milyar kw.saat enerji üretilir. Bu enerji Kırgızistan'ın ihtiyacını karşılamanın yanısıra Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'a da nakledilir⁷.

Kırgızistan sınırları içerisinde bulunan ve dünyadaki en büyük krater göllerinden ikincisi olan Issık Göl, 6.202 km²lik bir alana sahip olup, deniz seviyesinden 1.609 m. yüksekliktedir. En derin yeri ise 702 m. olan bu göl, büyük bir su rezervuarına sahiptir.

Muhtar Bekir'in, Türkistan Kıtası Coğrafi, Tarihi Hem Umranî Cihetlerden adlı kitabında, Issık Göl'de, Sazan, Çabak, Kara Balık, Asman ve Taban balıkları ve bundan başka çeşitli türde balıklar bulunduğu⁸ yazılıdır. Ansiklopedya International, Issık Göl'ün volkanik hareketlerden dolayı sıcak olduğunu, tuzlu olan bu gölün asla buzlanmadığını⁹ belirtmektedir.

Gazeteci Fuat Bozkurt da Issık Göl'ün, sıcak göl anlamına geldiğini ve bu ismin verilmesinin sebebinin en soğuk aylarda bile buz tutmaması olduğunu

6 Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, s.195.

7 A.g.e., s.195; Yeni Günaydın, 10 Şubat 1992.

8 Muhtar Bekir, Türkistan Kıtası Coğrafi Tarihi Hem Umranî Cihetlerden, I.Tab., Taşkent 1918, s.135.

9 EI, X, p.209.

yazarken, gerçekte gölün suyunun sıcak olmadığını, suyunda maden bulunduğunu sandığını, nitekim bunu göle girdiğinde suyun bir garip olduğunu anladığını ve Sivas'taki soğuk Çermik suyunu anımsatıldığını ifade etmektedir¹⁰.

İktisadî bakımdan Kırgızistan beş bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeler: 1- Fergana (güneybatı; pamuk, ziraat ve hayvan besleme) 2- Çu ve Kebin vadileri ile Alatau etekleri (pancar, ziraat ve hayvan besleme) 3- Talas vadisi (hayvan besleme, ziraat, tütün) 4- Issık Göl havzası (hayvan besleme, afyon, hardal) 5- Tiyan-Şan bölgesi (hayvan besleme, ziraat) dir.

Bu bilgiye göre Kırgızistan'ın ekonomisi hayvancılığa ve ziraate dayanmaktadır. Ziraate elverişli yerlerin önemli bir kısmı Rus göçmenlerine verildiği için. Kırgızlar daha az verimli olan dağlık kısımlarda bulduklarından, ziraat onlar için ancak yardımcı bir mahiyet taşımaktadır. Ziraate elverişli araziler başkent Bişkek civarı, Bişkek-Kara Göl arası ve Issık Göl'ün kuzey ve batı sahilleridir. Hayvan besiciliği ise Kırgızistan halkının ekonomik temelini teşkil etmektedir¹¹.

Ülkede gıda sanayi oldukça gelişmiş olup, konservecilikte bugün dağılan Sovyetler Birliği içinde dördüncü sırayı alır. Bişkek, Oş, Tokmak, Ribaçiye, Prejevalsk gibi şehirlerde konserve fabrikaları bulunmaktadır¹².

Şiddetli karasal iklimin hakim olduğu ülkede 4.000'in üzerinde bitki çeşidi vardır. Bunların önemli bir kısmı eczacılıkta kullanılır¹³.

Kırgızistan'ın yeraltı zenginliklerine gelince, ülkede çıkarılan önemli madenler arasında kömür önemli bir kaynak teşkil eder. Bundan başka civa ve antimon en önemli üretimi olan madendir. Tuz, arsenik petrol, sülfür, kalay, indium, kurşun, molibdenyum, tungsten, gümüş, altın ve muhtemelen uranyum gibi değerli madenler¹⁴ bulunmaktadır.

---

10 Hürriyet, 4 Şubat 1992.

11 İslâm Ansiklopedisi, C.VI, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955, s.736.

12 Devlet Çağdaş Türk Dünyası, s.196; Yeni Günaydın, 10 Şubat 1992.

13 Yeni Günaydın, 10 Şubat 1992.

14 E.İ. X, p.210.

Fergana Dağları'nda ise, firuze, cevher, yakut, zümrüt ve akik gibi kıymetli taşlar çıkmaktadır¹⁵.

Ülkede elektrik, elektronik, tekstil (ipek), koza işleme* oldukça gelişmiş olup, yüksek kaliteli diod imalatı, demir dışı metaller, bilyeler, elektrik motorları, transformatörler, makine halıları başlıca ihraç ürünleridir. Yıllık sanayi üretimleri 6.5 milyar rubledir¹⁶.

KIRGIZ TARİHİ

Adlarının menşei ve manâsı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen ve Çin kaynaklarında K'i-ku, Kie-ku, Kie-ka-sse, vb. adlarla anılan Kırgızların Han'lardan (M.Ö.206-MS.220) beri mevcudiyetleri bilinmektedir. Asya Hunları zamanında Baykal'ın batısında İrtiş nehri havalesinde bir Türk kavmi olan Ting-ling'lerle birarada oturmuşlardır¹⁷. Fakat Kırgızlar kaynaklarda Türk asıllı olarak gösterilmemekte, kurttan türeyen kimselerden değillerdir diye bahsedilmektedir. Bunların saçlarının kırmızı, gözlerinin yeşil, gururlu ve cesaretli insanlar oldukları belirtilmektedir¹⁸.

Tahminen V. ve VI. asırlarda Türkleşmiş kavimlerden sayılan Kırgızlar, 6.asrın sonlarından itibaren Çin kaynaklarında Hia-kia-sseu¹⁹ yani Hakas adıyla anılmıştır.

Göktürk Hakanı Mu-kan zamanında hakanlığa bağlanan Kırgızlar 630-680 yılları arasında yaşanan fetret devrinde müstakil bir hüviyet kazanmışlar, II.Göktürk Hakanlığı devrinde tekrar Göktürk idaresine alınmışlardır.

15 Bekir, Türkistan Kıtası, s.94.

* Ipekçilik, Celalabad ve Oş şehirlerinde oldukça gelişmiştir. (IA, C.VI, s.736).

16 Yeni Günaydın, 10 Şubat 1992.

17 Prof.Dr.Ibrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 7.Baskı, İstanbul, 1991, s.130.

18 Prof.Dr.W.Eberhard, Çin'in Şimâl Komşuları Türkçe'ye Çeviren: Nimet Uluğtuğ, Ankara, 1942, s.67.

19 Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.130; Nadir Devlet, Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), Ankara, 1985, s.28.

Fakat Kırgızlar VIII.yy.da Uygurlarla birleşerek Göktürk Devleti'ni yıkmışlar, 840 yılında da Uygur Devleti'ni yıkarak Ötüken'de kendi devletlerini kurmuşlardır.

K'i-tan'lar (Çin'de Liao Sülalesi) 920'de bütün Moğalistan'ı ele geçirince, Kırgızları Ötüken'den çıkarmışlar ve eski yurtlarına sürmüşlerdir. Moğalistan'ı idaresi altında birleştirmek isteyen Cengiz Han ise Merkit ve Naymanlarla yaptığı savaşlar sırasında Kırgızları da itaate almış (1207) ve böylece Kırgızlar Cengiz Han Moğollarına itaat eden "ilk Türk kavmi" olmuştur. 1217'de Moğollara karşı direnmek istedikleri için, ertesi yıl Yenisey'i buz üzerinden geçen Cengiz'in oğlu Coci tarafından cezalandırılan Kırgızların, bundan sonra artık hakanları olmamıştır. Cengiz Han'ın oğlu Tolui'nin hissesine düşen arazide Tolui'nin ulusuna dahil edilen Kırgızlar, ülkelerinde sadece birer reis tarafından idare edilerek iki kısım halinde yaşamaya devam etmişlerdir²⁰.

Kırgızların buldukları yerler konusuna gelince, Eski Kırgızlar, Aral Gölü'nün ve Hazar Denizi'nin kuzeyinde şimdiki Tobul ve Başkurdistan sınırlarında bulunmuşlar, milattan önce üçüncü ve birinci asırlarda da o civarda görünmelerine rağmen daha o zamanlarda bile bazı bölümleri doğuya gelerek Yenisey havzasına yerleşmişlerdi. Yenisey havzasına yerleşen Kırgızların milâdi 1702 yılına kadar burada oturdukları bilinmektedir. Bunların başka bir kolu, tarihçe bize malûm olmayan bir çağda Tiyenşan ve Pamir taraflarına yerleşmişti²¹.

Bunlar Çin kaynaklarına göre artık IV.yüzyılda burada bulunuyorlardı. V.VII. yüzyıllarda Batı Tiyenşan ve civar bozkırlarda Kırgızların bir uruğu olan "Nuşibilerin" bazı oymaklarının oturduğu da kaydedilmektedir. XVI.yüzyılda Yedisu eyaletinde bulunan Kırgızlar, Moğol Hanı Ahmed Han'ın oğullarından Halil Sultan idaresinde ve bir kısmı da Kazak hanlarına tabi bulunmaktaydılar. Türkistan'ın kuzey kısmını hakimiyetlerine alan Kalmuklar 1703'te Yenisey

20 Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.130-131.

21 Ord.Prof.A.Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, C.I, Batı ve Kuzey Türkistan, 2.Baskı, İstanbul, 1981, s.69.

- * Kırgızlarından 3-4 bin çadırlık bir kabileye İli havzasında yerleşme müsaadesi vermişlerdir. 1757'de bu devletin Çinliler tarafından ortadan kaldırılmasıyla
- * Kırgızlar, toptan Altay'a göçetmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Bunların bir kısmı Kazaklar ve Altaylılarla karışmış, bir kısmı Yenisey'e Sagay ve Kaçların yanına dönmüştür²².

Kırgızlar için asıl felaketsel yıllar, Rusların ilerlemesiyle başlayan yıllardır. XIX.yy'dan itibaren başlayan bu ilerlemede Ruslar, işgal ettikleri yerlerde birçok müstahkem mevki kurmuşlar ve buradaki askerlerin himayesinde, Kırgızların en verimli arazilerini ellerinden alarak, Rus muhacirlerini yerleştirmeye başlamışlardır. 1847'de Kopak kalesi ile 1854'te, Alma-Ata kurulmuş ve Kırgızların kuzeyinde bulunan Uzun Ağaç, Pişpek (Bışkek) ve Tokmak mevkiileri zapt edilmiştir. 1861'de ise Issık Göl civarı Rusların eline geçmiştir. 1867'de Kırgızistan'ın bir kısmı Yedi-Su eyaletine dahil edilerek, Türkistan vilâyetine bağlanmış, bir kısmı da Sır-Derya ve Fergana eyaletleri ile birleştirilmiştir. 1876'da Kırgızistan'ın güney kısmı da Rus idaresine girince, Kırgızlarla Ruslar arasında kanlı bir mücadele başlamış, bu mücadelede Kırgızlar büyük ölçüde can, mal ve arazi kaybına uğramışlardır. Rusların takip ettikleri bu siyaset Kırgızları çöl ve dağlık araziye doğru ittiği gibi, halkın gittikçe fakirleşmesine neden olmuştur.

Böylece 1903-1913 yılları arasında Kırgızların nüfusu %7-10 ve malları da %27 oranında azalmıştı²³.

Halk arasındaki memnuniyetsizlik giderek artmış 1898'de Fergana'da dindarlığı ile tanınan ve geniş halk kitleleri üzerinde büyük etkisi olan Dükçi (İğçi) İşan, (asıl adı Mehmed Ali) adlı bir şeyhin Endican'da başlattığı isyan, üç gün içinde bastırılmıştı. Dükçi İşan ve yardımcısı idam edilmiş, 800 kişi de tutuklanmıştı. 300'den fazla kişi çeşitli cezalara çarptırılmış, ceza olarak da İşan'ın oturduğu verimli Ming-Tepe (Bin-Tepe) kışlağı (köyü) ile Rus kışlasına yakın başka bir köy ahalisi köylerinden çıkarılarak, toprakları müsadere edilmiş ve buralara Rus

22 IA, C.VI, s.738.

23 A.g.a, s.739.

göçmenleri yerleştirilmişti. Ruslar Fergana vilâyeti halkına da bir milyon ruble ceza ödetmişti²⁴.

Hiçbir zümre farkı gözetmeden bütün Türkistan halkını Rusya sömürgeciliğine ve zulmüne karşı ayaklandıran bir diğer isyan da 1916 isyanıdır. Birçok Kırgız boyunun da katıldığı bu isyan Türkistan tarihi bakımından oldukça önemlidir. Rus Genelkurmayının isteğiyle, Çar II.Nikola'nın 25 Haziran 1916'da Türkistan ve Kafkasya halkından cephe gerisi hizmetlerine işçi celbetmek hususunda yayınladığı ferman bu isyanın çıkmasında en etkili faktör olmuştur. Bu fermana göre Türkistan'dan 250 bin işçi talep edilmekteydi. Rus idarecileri zaten ezilmiş ve perişan olmuş halkın durumunu dikkate almadan bu fermanı uygulamaya başlamışlar ve mukavemet halinde ise bunu zorla ve silahla yapmaya kararlı olduklarını göstermekten de çekinmişlerdi. Türkistanlıların Türkiye ve hilafete bağlılık duygularının oldukça kuvvetli olması ve bu fermanla cepheye işçi gönderilmelerinin Türkiye'ye karşı savaşta Ruslara yardım edecekleri düşüncesi onları Ruslara karşı galcyana sevkeden bir diğer önemli faktördü²⁵.

1916 yılında cephe gerisi için işçi celbi fermanı üzerine bir kısım Kırgız gençleri komşu Çin'e kaçmışlardı. 6 Ağustos 1916'da Pişpek (Bişkek) etrafında başlayan isyan kısa zamanda diğer bölgelere de sıçramıştı. Ancak Türkistan Genel Valisi Kuro Patkin'in 16 Ağustos'ta birliklerine isyancılara öldürme, sürülerini, topraklarını ve varlıklarını müsadere etme emrini vermesiyle derli toplu olmayan isyan büyük bir katiliamla bastırılmıştı. 1917 yılında yapılan tahkikata göre yalnız Kırgız Türklerinden 80 bin kişi öldürülmüş, bu katliamdan 150 bin kadar Kırgız ve Kazak Türkü kurtuluşu, Çin idaresindeki Doğu Türkistan'ın Kulca ve Kaşgar şehirlerine kaçmakta bulmuştu²⁶.

---

24 Prof.Dr.Ibrahim Yarkın, "Türkistan'da Çarlık Rusyası'nın Baskı ve Sömürme İdaresine Karşı Isyanlar", Türk Kültürü, 87 (Ocak 1970), s.217-219.

25 A.g.e., s.220-221.

26 1916 isyanı hakkında teferruatlı bilgi için bkz. (Devlet, Rusya Türkleri'nin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), s.257-259).

Bu isyan hareketi dolayısıyla Rusların, Türkistan halkına yaptıkları mezalim, o dönem gazetelerinde görülmekteydi²⁷.

Ruslarla Kırgızlar arasındaki mücadele 1917-1924 yılları arasında "Basmacılar" hareketi şeklinde devam etmiştir.

Bu dönemde Türkistan'ın kurtuluşu için büyük mücadele veren Enver Paşa'nın öldürüldüğü Pamir eteklerindeki Çegan tepeleri de Kırgızistan sınırları içinde yer almaktadır²⁸.

1917 İhtilâli başlarında diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgızlar da yeni bir teşkilatlanma hareketi başlatarak başta Bişkek olmak üzere birçok merkezlerde, Kırgız ileri gelenlerini ve münevverlerini içine alan İslâm Şûraları ile Alaş-Orda Cemiyetleri ve bunların şubelerini açmışlardır.

17 Şubat 1918'de ilk kurultaylarını toplayan ve böylece ilk defa milli mukadderatları üzerinde serbest konuşmak ve karar vermek imkânını bulan Kırgızlar, kendi millî, medenî, ikisadî ve bilhassa arazi meselelerini ele almışlar ve böylece geniş halk kitlelerini genel durum hakkında bilgilendirerek aydınlatmışlardı. Ruslara karşı kendi haklarını korumak üzere silâhları ile dağa çıkan Basmacıların baskısı altında bazı kolaylıklar elde eden Kırgızlar, 23 Ekim 1919'da Yedi-Su müslüman partisi kurultayına katılarak siyasî isteklerini belirtmişler ve nihayet 4 Kasım 1922'de Bişkek'te Kırgızistan'ın müstakil bir bölge halinde teşekkülü meselesini ortaya atmışlardı. 1924 Ocak ayında ise Kırgızistan muhtar bir ülke olarak ilân edilmiş, 1926 Şubat'ında da Moskova'ya bağlı muhtar bir cumhuriyet olmuştur. Kırgızistan 1936 Aralık'ında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyet olarak yer almış ve 1971 yılında da 339 milletvekilinden oluşan Yüksek Şûra kurulmuştur²⁹.

KIRGIZLARDA DİN

27 ATASE A, K.1857, D.428, F.5-20.

28 Hürriyet, 3 Şubat 1992.

29 İ.A. CVI, s.739, Türk Ansiklopedisi, C.XXII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1975, s.46.

Kırgızlar müslüman olup sünni ve Hanefi mezhebindedirler. İslâmiyet bugünkü Kırgızistan'a XVI.yy'ın sonları ile XVII.yy'ın başlarında Fergana vadisinden girmeye başlamıştır. Merkezî ve Kuzey Kırgızistan ancak XVIII.yy'ın başında müslüman olmuştur. Kırgızların İslâmiyeti kabulünde sufi tarikatları önemli rol oynamışlardır. Çünkü Kırgızlarda mevcut olan güçlü kabile sistemi tarikatların hareketlerini kolaylaştırmıştır.

Kırgızistan'da geleneksel olarak dört tarikat olup, bugün de mevcuttur. Eski bir Buhara tarikatı olan Nakşibendilik, bilhassa Kırgızistan'da oldukça yaygındır. İkinci eski tarikat ise Fergana vadisinde XVIII.yy'ın sonlarında ortaya çıkan ve II.Dünya Savaşı'ndan sonra buraya sürülen Kuzey Kafkasyalılar tarafından tekrar canlandırılan Kadiriye tarikatıdır. Üçüncü bir tarikat, Güncy Kazakistan'dan gelen Yeseviye dördüncüsü de Kübreviye'dir. Bunun dışında XIX.yy'ın sonlarında çıkan Laçi ve Çaçtuu İşander (Saçlı İşanlar) tarikatleridir.

Dinî yönden Kırgızistan iki ayrı bölgede incelenebilir. İlki merkezi kuzey ve doğudaki dağlık yöreler (Issık Göl) ile Narın'ın doğu kısımları olup, buradaki ahali fazla islâmlaşmamış ve halâ eski şamanist adetleri yaşamaktadır. Bu bölgelerde ibadete açık ancak dört cami tesbit edilebilmiştir. Bunlar Bişkek, Panfilov, Ço'İpan Ata (Issık Göl) ve Prejevalsk'ta bulunmaktadır ki bu sonuncusundaki caminin adı Dungen camidir. (Çinli müslümanlar) İkinci bölgeyi Kırgızistan'ın güneyi teşkil eder. (Oş oblasti ve Narın oblastının batı kısımları-Fergana vadisi) Buranın yerli ahalisi Kırgızlar ve Özbekler XVI.yy'da Hokand'ın tesiriyle müslümanlığı kabul etmiştir. Oş şehri ibadete açık dört cami ile Orta Asya'nın (Batı Türkistan) dinî merkezlerden biridir. Bu bölgede en azından yirmi cami tesbit edilebilmiştir.

Kırgızistan'da resmî makamların (komünist idarenin) bir zamanlar tahammül edemediği fakat halkın kutsal olarak kabul ettiği birçok yer mevcuttur. Bu yerler bir çeşit hac merkezleridir. Kırgızistan'da dinî hayatın çok canlı olması Orta Asya Cumhuriyetleri içinde, Özbekistan'ın dışında en çok Kırgızistan'da din aleyhtarı

• propagandaların yürütülmesine sebep olmuştur. 1948 ve 1975 yılları arasında başkent Bişkek'te 69 islamiyet aleyhtarı kitap yayınlanmıştır³⁰.

• Kırgızistan'daki bu faaliyetleri komünizmin yoksun olduğu maneviyattan korkması ve islâmiyetin Kırgız halkı arasında kaynaştırıcı ve birleştirici bir güç olarak düşünülmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

KIRGIZ TÜRKÇESİ KIRGIZ EĞİTİM VE KÜLTÜRÜ

Kırgız Türkçesi, Türk dilinin kuzey-batı grubuna giren lehçelerinden birine verilen addır. L.Ligetî'nin sınıflamasında Kırgız Türkçesi Kıpçak lehçeleri arasında yer alır. K.H.Menges, Kırgızca'ya Türk dilinin Aral-Hazar grubu içinde yer vermiştir. Bu grupta Kırgız dilinin yanında Kazakça-Kaurakalpakça, Kıpçak Özbekçesi ve Nogayca da vardır. Kırgız Türkçesi ses ve gramer yapısı bakımından Kazakça'ya yakındır.

Kırgız Türkçesi'nin tarihî gelişmesi üç ana evreye ayrılabilir: Eski Kırgızca (En eski çağlardan VIII.IX.yy'a kadar), Orta Kırgızca (X-XV.yüzyıl), Yeni Kırgızca (XV.yy'dan günümüze kadar).

Son yıllarda yapılan araştırmalar sonunda Kırgız dilinin iki ana kola ayrıldığı anlaşılmıştır: 1-Kuzey Kırgızca 2-Güney Kırgızca uzmanlara göre Güney Kırgızca da doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. Güney Kırgızca'da, Kuzey Kırgızca'da kullanılan sekiz ünlüye karşılık, dokuz ünlü vardır. Bundan başka bu bölümde bir heceli kelimelerin sonundaki v sessizi de muhafaza edilir. Su yerine Suv gibi.

Yine son yıllarda ortak bir Kırgız dili gelişmiştir. Bu dil, Kırgız lehçelerinin ortak ses ve sözlük özelliklerinin gözönünde tutulması sonunda meydana getirilmiştir. Ancak Kırgız yazı dilinde daha çok Kuzey Kırgızca'nın rolü vardır.

Eskiden Kırgızların Arap alfabesine dayanan bir yazı sistemleri vardı. 1923 yılında Şair Kasım Tınıstanoglî'nin teklifi üzerine bu yazı sisteminde, Kırgız dilinin fonetik özellikleri gözönüne alınarak birtakım değişiklikler yapılmıştır. 25-27 Mayıs 1925'te Bişkek'te yapılan bir toplantıda, Kırgız Muhtar Bölgesi için yeni bir

30 Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, s.199-200.

yazı sistemi kabul edilmiştir. 24 harften meydana gelen bu yazı sistemi 1927'e kadar kullanılmıştır. Ancak Arap alfabesine dayanan bu yeni sistem, Kırgız dilinin fonetik özelliklerini yansıtamamış ve gitükçe artan ihçiyaçları karşılayamamıştır. Bunun üzerine Arap alfabesi yerine Latin alfabesine dayanan yeni bir yazı kabul edilmiştir. Bu alfabe reformu tasarısı da Tınıstanoğlu tarafından işlenmiştir. 12 Aralık 1927'de bu tasarı kabul görerek yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta 24 harf olan bu yeni yazı sistemine sonradan yedi harf daha eklenmiş ve harf sayısı 31 olmuştur. 1938'de çıkan yeni yazım kılavuzu Kırgızca'da kullanılmadığı için "b" harfini kaldırmıştır.

1939'da "Kızıl Kırgızistan" Gazeteside çıkan kolektif bir yazıda, Rus alfabesine dayanan yeni bir yazı sisteminin kabul edilmesi üzerinde durulmuş, bunun üzerine düzenlenen yeni yazı sistemi 12 Eylül 1941'de kabul edilmiştir. Rus alfabesinden yararlanılarak meydana getirilen bu alfabede 36 harf vardır. Yeni yazı sisteminde, Rus dilinde bulunmayan ö, u ve ü sesleri için özel harfler kabul edilmiştir³¹.

1923'te ilk Kırgızca ders kitapları hazırlamak durumunda bulunan Kırgızistan'da 1924 yılında 457 ilkokul ve iki ortaokul varken, 1935'te bu sayı 1.562 ilkokula ve 106 ortaokula yükselmiştir. Bunlara 1 pedagoji enstitüsü (290 öğrenci) ve 12 teknikum (3'ü pedagoji) eklenmiştir. 1935'te öğretmen kadrosu 4.200'e (Kırgızlar 2159) çıkmıştır³². 1934'ten, sonra Kırgızistan'da 7 yıllık okul bitirme mecburiyeti konmuş, bütün kız çocuklarının okula yollanması ise ancak 1959'dan sonra gerçekleşmiştir. Kırgızistan'da 8 yüksekokul mevcut olup, 1965 yılında Kırgızistan İlimler Akademisi kurulmuştur. Kırgızistan'da 17 araştırma enstitüsü mevcuttur³³.

Kırgızistan'da gazete neşriyatına gelince, 1924'te Kırgızca ilk gazetenin çıkması, Kırgız edebiyatı alanında hızlı bir gelişmeye yol açmıştır. Erkin tö (Hürdağ) daha sonra "Kızıl Kırgızistan" adını almıştır. Erkin tö gazetesinden sonra

---

31 TA, C.XXII, s.46-47.

32 IA, C.VI, s.739.

33 Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, s.198.

"canı madaniyat colunda" (Yeni Medeniyet Yolunda) adlı edebî bir dergi çıkmaya başlamıştır. 1927-1928'de "Erkin tö" gazetesine bağlı olarak Kırgız Yazarları Birliği (Kızıl Uçkun) kurulmuştur. 1930 yılına kadar Kırgız yazarları, Kazak örneklerinin ve Alaş-Orda ideolojisinin ağır baskısı altında kalmışlardır³⁴.

Kırgızların halk edebiyatlarına bakacak olursak, bunların oldukça lirik ve içli olduğu görülür. Türk destanlarının ise en güzel örneklerini Kırgızlar vermiştir. 400.000 mısradan oluşan Manas Destanı, Türk destanları içinde önemli bir yere sahiptir. Dünyada şimdiye kadar Manas Destanı kadar büyük bir destan tesbit edilememiştir. Bu destan hakkında ilk bilgi 1849 yılında Kazak-Kırgızlarda idare amirliği yapan Rus memuru Fanel tarafından hükümete verilen raporda görülmüştür. Fanel'den yedi yıl sonra, Kazak aydınlarından Çokan Velihanov, 1856'da Kırgızlar arasında yaptığı bir seyahat sırasında Manas Destanı'nı keşfetmiş, sonra bu destanın 19.000 mısralık bir kısmı meşhur Türkolog, W.Radloff tarafından "Türk Halk Edebiyatı Numûneleri" külliyyatının V.cildi olarak 1885'te yayınlanmıştır³⁵.

Manas Destanı, Barthold'un da ileri sürdüğüne göre IX.ve X. yüzyıllarda teşekkül etmiştir. Bu devir Kırgız İmparatorluğu'nun en parlak çağı olmuş ve destanda bu yıllar mücadelesi ima yoluyla hatırlanmıştır³⁶.

Bu destan, baş kahramanı Manas, onun oğlu Semctey ve torunu Scytek'in hayatlarından bahseden üç şahıslı büyük bir eserdir ve Manas Destanı Firdevsi'nin Şehnâmesi'nin iki mislinden Homer'in İlyada'sının onaltı mislinden büyüktür³⁷.

Manas Destanı Kırgız ve genellikle Orta Asya Türklüğü içerisinde görmüş olduğu rağbet üzerine bir de Manascı" adı altında bir halk şair nakilleri grubu meydana getirmiştir. Bunlar arasında üç ay müddetle Manas Destanı naklini bitiremeyen A.Sagımbay ve Orozbak gibi değerli kişiler bulunmaktadır. Kendinden

34 TA, C.XXII, s.46.

35 Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976, s.388.

36 Prof.Dr.Ahmet Caferoğlu, Türk Kavimleri, 2.Baskı, İstanbul, 1988, s.30.

37 Türk Dünyası El Kitabı, s.388.

önce büyük nakiller kuşağı mevcut olmuş ve bunların kurdukları Manascı ekolü bugüne kadar kendini muhafaza etmiştir³⁸.

Ayrıca Kırgız destanlarında, yüzyıllarca süregelen bağımsızlık mücadeleleri "akın" adlı Kırgız şairleri tarafından kopuzla dile getirildiği gibi, Kırgız halk edebiyatında epik şiir ve nesir parçalarına comok comokcular, ır adı verilen lirik şiir parçaları ise ırcılar tarafından söylenmektedir. Comokcular genellikle hikâyeci ve masalcıdır, ayrıca küçük kahramanlık destanları da naklederler. İrcılar türkü söyler, kendileri de icat ederler.

Kırgızların tamamıyla kendi boylarına mahsus edebi türleri vardır. Bunlar arasında özellikle "kız çoban"lara mahsus "Bekbekey" ve "Saksakay" dikkati çeker. Ayrıca "erkek çoban"lara mahsus bir de "şırıldan" adlı türkü vardır. Kırgızların en çok sevdikleri hak edebiyatı türü atasözleri ve deyimlerdir. Şairler arasında moda olan "aytışlar" ise Türk saz şairleri arasında söyleşme yarışına benzer. Bunlar yalnız iki halk şairi arasında olur. Fakat daha çok şairin katıldığı "Sermerden" türü de vardır.

Bunlar dışında, Kırgız hayatının bütün yönlerini konu edinen edebiyat türleri de vardır. Hayat acılarından şikayeti dile getiren "arman" ayrılık acılarını işleyen "koşoşuu" düşünleri canlandıran "koşok" "koşok" türküleri hem düşünlerde, hem de ağıtlarda söylenir. Eğlencenin matemle birleştirildiği bu tür, Kırgızlara mahsus olsa gerectir³⁹.

Görüldüğü üzere Kırgızların yazılı ve sözlü halk edebiyatları oldukça zengindir. Bu da Türk milletinin köklü bir geçmişe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

BUGÜNKÜ KIRGIZİSTAN'A GEÇİŞ

Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'un başa geçmesiyle takip ettiği yeniden yapılanma ve açıklık politikası, sürekli değişen ve gelişen dünyada

---

38 Caferoğlu, Türk Kavimler, s.30.

39 Meydan Larousse, C.VII, İstanbul, 1972, s.246.

- komünizmin demokrasi karşısında devamlı kan kaybetmesi ve köhneleşmiş yapısına karşı zorunlu bir reform hareketi olarak ortaya konulmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin ekonomik çöküntüsü onun dağılma ve parçalanma sürecini de hızlandırmıştır.

Bu dağılma ve parçalanma süreci 70 yıldan fazla komünizm kısıkcı içinde cırpınan Orta Asya (Türkistan) Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Türk halkını umutlu bir bekleyişle hareketlenmeye sevk etmiştir.

14 Ağustos 1991 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bir araya gelen, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan Cumhuriyetlerinin devlet başkanlarıyla Azerbaycan Cumhuriyeti başbakanının katıldığı bir toplantıda, bu cumhuriyetlerin bölgenin çıkarlarını savunmak amacıyla Moskova'dan bağımsız olarak birbirleriyle ekonomik ilişkiler kurma kararı almışlardır. Azerbaycan dışında, bu beş cumhuriyetin ekonomik işbirliği içine girmesi, bu cumhuriyetlerin yeniden birleşerek "Yeni bir Türkistan" oluşturmalarının ilk adımı olarak değerlendirilmiştir.

Toplantıdan sonra Orta Asya toprakları ve Azerbaycan ekonomilerini geliştirmek ve pazar ekonomisine geçilmeden önce beliren krizden çıkabilmek için güçlerinin birleştirilmesine dair ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır.

Beş Orta Asya Cumhuriyeti'nin liderleri, ekonomik işbirliğini gerçekleştirmek üzere bir "Yürütme Konseyi" kurulmasına ve Azerbaycan'ın da bu konseye katılmasına, konseyin merkezinin Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad olmasına karar vermişlerdir⁴⁰.

Sovyetler Birliği milletler mozağında yoğun bir trafik ve heyecan içinde yaşanan bağımsızlık hareketleri olurken, dikkatler bir anda 19 Ağustos 1991'de Mihail Gorbaçov'a karşı düzenlenen bir darbe ile düşürülmesine⁴¹ yönelmiş ve bu darbe onun reformlarının, muhafazakârlar, Kızılordu ve KGB'yi kaygılandırmasından ileri geldiğini açıkça ortaya koymuştu. Fakat Batı'nın Gorbaçov'un görevine

40 Cumhuriyet, 16 Ağustos 1991.

41 Cumhuriyet, 20 Ağustos 1991.

iadesinde ısrar etmesi ve darbeye protestoların artması⁴² onun 21 Ağustos 1991 akşamı görevi başına iadesi⁴³ sonucunu vermişti.

Darbe girişiminden hemen sonra Letonya, Litvanya ve Estonya'nın bağımsızlıklarını ilân etmesi üzerine A.B.D. Başkanı Bush, son gelişmelerin bağımsızlık sürecini hızlandıracağını söylemiştir⁴⁴. Ukrayna'nın da, Letonya, Litvanya ve Estonya'nın ardından bağımsızlığını ilân⁴⁵ etmesi artık Sovyetler içinde şiddetli bir çözülmenin arkasının kesilmeyeceğini kesinlikle göstermişti.

31 Ağustos 1991'de ise Özbekistan ve Kırgızistan bağımsızlıklarını ilân ederek, bağımsız cumhuriyetler kervanına katılmışlardı⁴⁶.

Türkiye Cumhuriyeti, bütün Türk cumhuriyetlerinin resmen kendilerinin tanınmalarını istemelerinden sonra, bu cumhuriyetleri tanıyan ilk Türk Cumhuriyeti olmuştur.

Daha sonra Türk asıllı bu cumhuriyetleri resmî ziyaret için Türkiye'ye davet etmiş ve bu davet Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği tarafından bu cumhuriyetlerin devlet başkanlarına (Kırgızistan Devlet Başkanı Asker Akayev) resmen iletilmiştir⁴⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dağılan Sovyetle Birliği içinde bağımsızlıklarını ilân eden Türk Cumhuriyetleriyle, asırlardır varolan tarihî bağları gözönünde tutarak, siyasî, ekonomik, kültürel, sosyal yakınlığını daha da kuvvetlendirmeye çalışmaktadır.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmesinden sonra Türk gazetelerinde çeşitli dizi yazılar hazırlanmak suretiyle bu cumhuriyetler hakkında bilgi verilmiş ve 70 yıldan fazla komünizm zinciri altında esaret hayatı yaşayan Türk halklarının geçmişi ve bugünü aydınlatılıp ilk defa Türk objektifleriyle

---

42 Cumhuriyet, 21 Ağustos 1991.

43 Cumhuriyet, 22 Ağustos 1991.

44 Cumhuriyet, 24 Ağustos 1991.

45 Cumhuriyet, 25 Ağustos 1991.

46 Cumhuriyet, 1 Eylül 1991.

47 Cumhuriyet, 24 Ekim 1991.

görüntülenerek tanıtılmıştır. Bu dizi yazılar, onların geçmişlerine yani tarihlerine ve kültürlerine olan bağlılıklarına ne kadar değer ve önem verdiklerini, millî benlik ve varlıklarını komünizmin koyu taassubuna rağmen asla unutmadıklarını ortaya koymaktadır.

Cengiz Çardar'ın "Asya Hilâli Türk Yıldızı" adlı dizi yazısında Kırgızların kendilerini "Türklerin atası" Kırgızistan'ı da "Türklerin atayurdu" olarak gördükleri belirtilirken, ortaya çıkan gerçek onların hem tarihî hem de kültürel bağlılıklarını nasıl muhafaza ettiklerini gösteren güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırgızistan'ın Oş şehrinde komünist partisinin ikinci sekreterliğini yapmış ve şimdi milletvekili olup, cumhurbaşkanı Asker Akayev'i cumhurbaşkanlığına seçtirenlerden biri ve ayrıca Kırgızistan'da Özel Sektörü Destekleme Fonu'nun başında bulunan Begiş Ahmedov'a ait olan yukarıdaki sözler, Kırgızların genel düşüncesini yansıtmaktadır.

Cengiz Çandar, Begiş Ahmedov'la yaptığı görüşmeyi şöyle anlatıyor: Ahmedov önce Altay dağına çizmiş. Türkler ilk kez orada dünya ve tarih sahnesine çıkmışlar. onun Türklerden kastettiği ise Kırgızlar. Onlar oradan ilerleyerek bugünkü Kırgızistan'a gelmişler. Kırgızlar Ala too (herhalde Altay sözcüğünü ifade ediyor. Bu dağa Kazakistan'da Ala tav deniyor. Türkçe anlamı ise Ala Dağ) geldiklerinde burada Türkleri yaşar buluyorlar ve onları bugünkü Tacikistan'a sürüyorlar ve Taciklerin eşleriyle evlenerek Özbekler ortaya çıkıyor. Buna göre Özbeklerin kökeni saptanmış oluyor. Kırgız (Türk) babadan Tacik (Fars) anadan doğan bir Türk dilli topluluk. Kırgızlar daha sonra İran çevresine ulaşıyorlar, onları yenerek eşleriyle evleniyorlar ve Azeriler ortaya çıkıyor. Ata yani baba Türk olunca onlar da Türk oluyor.

Anadolu Türklerinin kökenine gelince, Kırgızlar Anadolu'ya giriyorlar, Bizans'ı yenerek, Rum, Ermeni, Sırp hatta Ukrayna hanımlarını alıyorlar, onlarla evlenerek Osmanlı Türk veya bir başka deyimle, bugünkü Türkiye'nin Türk milleti oluyor! Türklerin kökü böylece Kırgızlar oluyor. Kırgızlar iki boya ayrılmışlar.

Biri Kıpçaklar, diğeri Oğuzlar, Kıpçakların bir kolu Rusya içlerine ilerleyip Rusları yeniyor hanımlarıyla evlenerek bir Türk boyu daha ortaya çıkarıyorlar." Tatarlar.

Özbekler, Azeriler ve biz Anadolu Türkleri Kırgızların Oğuz boyundanız, Kazaklar, Tatarlar ise Kıpçak boyundan kök ise hep aynı: Kırgızlar⁴⁸.

Tabii ki Begiş Ahmedov'un Türklerin varoluş teorisi oldukça abartılı. Ancak Kırgızların, Kırgızları "Türklerin atası"Kırgızistanı da "Türklerin atayurdu" olarak görmelerinin bir sebebinin yaptığımız araştırmalar sonucunda bir destana dayandığını görmekte gecikmiyoruz. Bu destanın adı Türk destanı olup, destanda yazıldığına göre "Türklerin atası olan "Türk" bütün doğu taraflarını gezdi. Nihayet bir yere geldi. Oturmak için orasını uygun buldu Buranın adı "Isık Göl" dü. Çünkü burada deniz vardı. Suyu sıcaktı, çeşmeler çok olup yanında zengin otlaklar olan büyük dağları vardı "Türk", Tanrıya yakarıp orasını istedi. Yakarışı kabul olunup orada ikamet etti..."⁴⁹ denilmekteydi.

Görüldüğü üzere Türk destanında, Türklerin atası olan Türk'ün yerleştiği yer Issık Göl'dür ve burası da bugünkü Kırgızistan sınırları içinde yer almaktadır.

Yine aynı dizi yazıya dönecek olursak, Kırgızistan Kültür Bakanı Nazarmatov da Begiş Ahmedov gibi Türklerin varoluş teorisine bir yenisini ekliyordu. Kırgız, Kazak aynı millettir, aynı halktır diyor. Zaten 1920'lerde Bolşevik idaresi bu bölgelerde kurulduğunda cumhuriyetin adı "Kırgız Özerk Cumhuriyeti" imiş ve "Kırgız, Kazak" beraber anılmış. Kazaklar daha sonra 1925'te "Kazak Özerk Cumhuriyeti" olarak ayrı sayılmış ve 1936 sonunda apayrı bir cumhuriyet haline getirilmiş...

Kazaklarla Kırgızlar arasındaki farktan çok daha fazla benzerliğini, Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata'da "Egemendi Kazakistan" Gazetesi'nin eski sosyalistik Kazakistan'ın genel yayın yönetmeni ve Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in yakını milletvekili Şerhan Murtaza, gayet veciz bir biçimde ortaya koyuyor: "Kazak-Kırgız aynıdır. Kırgız dağda yaşayanı, Kazak ise bozkırda!" diyor.

---

48 Sabah, 27 Ocak 1992.

49 Togan, Bugünkü Türkistan Türki ve Yakın Tarihi, C.I, s.7.

Cengiz Çandar, bütün bunların Begiş Ahmedov'u ikna etmek için yeterli olmadığını, onun daha ziyade farkları vurgulamaya bayıldığını söylüyor.

Kırgızlar ilk bakışta, Çinlilere, Moğollara, Endonezyalılara da pekala benziyorlar. Bunun Cengiz Han ordularıyla gelen Moğolların yol açtığı karışım olabileceğini asla kabullenmiyorlar. Cengiz kim? sorusuna (Türk mü Moğol mu?) atası (yani babası) Moğol'dur. apası (anası) Kırgız'dır, Türk'tür. Atası Moğolların Taygi (at yavrusu tay kelimesinden geliyor) boyundandır, cevabını veriyorlar. Atası Moğol olduğu için Cengiz Han'ı sahiplenmiyorlar. Atanın Türk yani Kırgızlığı önemli. O olmazsa Türk diye, Kırgız diye sahiplenmiyorlar.

Bu arada Kırgızları kendinize güldürmek istemiyorsanız sakın ulusal içki kımızın, ne olduğunu bildiğinizi söylemeyiniz. Eğer at sütü dersiniz, kahkahadan kırılıyorlar. Çünkü at erkek, dişisi ise hey. Tay aynı tay. Kımız bey sütü...

Dün, bugün aynı, yarın farklı ertegen ve ertege olarak söyleniyor. Bir başka kendinizi güldürme yolu, anlasınlar diye Kırgızca'ya özenip "karındaş" olduğumuzu kardaş yerine söylediğimizde oluyor. Çünkü Kırgızca'da karındaş, küçük kızkardeşe deniyor. Abla karşılığı ise tertemiz bir Türkçe, Ece!

Kırgızlar bizim y ile başladığımızı her kelimeye c ile başlıyorlar.

Begiş Ahmedov "Bakın" dedi "sizle kardeşiz ama atadan. Atamız bir. Anamız "Anavatan dersiniz, biz ise "Ata yurt"! Burası sizin Atayurdunuz! Atayurdunuza hoşgeldiniz. Çok ayrı düştük. Düşürdüler bizi ama, biz birbirimizi bulduk. Atayurdunuz sizindir, Atayurdunuza hoşgeldiniz!...⁵⁰.

Begiş Ahmedov'un bir kere daha Kırgız erkekliğini vurgulama ihtiyacı duyarak söylediği bu sözler, aslında mutlu bir kavuşma ile biten bir hasretin güzel bir ifadesidir.

Yine dizi yazılardan biri olan ve Bülent Ecevit'in bağımsızlıklarını elde eden Türk cumhuriyetlerine yaptığı geziyi anlatan "Yeni Oluşumlar Sürecinde Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri Hazar'dan Tiyenşan'a" ile Ardan Zentürk'ün bu geziyle ilgili "Gezinin Not Defteri" adını taşıyan dizi yazısında, Kırgızistan ile ilgili

---

50 Sabah, 27 Ocak 1992.

bölümünde, Kırgızistan Başbakan Vekili Turar Koyuçev'in eski Sovyet ordusunun yeni cumhuriyetler arasında nasıl paylaşılacağı ile nasıl bir ortak sisteme yöneleceğine dair sorunları ele alan konuşması bugün bile ortamları eşdeğer bir belirsizliğin meraklı bir ifadesini taşıyor.

"Rusya Yeltsin gibi lideri oldukça maşallah bize hiçbirşey bırakmayacak gibi görünüyor. Koca Sovyetler Birliği'nin sanki tek varisi Rusya imiş gibi davranıyorlar. Yurt dışındaki onca emlakları ellerine geçirip, Sovyet büyükelçiliklerini, Rus büyükelçiliklerine çevirdiler. Bize kimse birşey sormadı bile. Şimdi de orduyu tamamen kendisine bağlıyor. Kalkmış genareller, Rus televizyonundan yeni bağımsızlıklarını kazanmış cumhuriyetlere ultimatolar verir gibi konuşuyorlar. Eğer şimdi Rusya'nın her konuda hakimiyeti olacaksa biz bu ittifakı neden dağıttık? Neden Sovyetler tarihe karıştı?"

Bir merkezden kurtulduk, şimdi de Çarlık Rusyası'nın tehdidi ile karşı karşıyayız. Rus milliyetçiliği, komünistler kadar tehdit unsuru. Bu nedenle AGİK'e de, Avrupa Konseyi'ne de, Birleşmiş Milletler'e de girmeye çalışıyoruz. Dış ülkelerle yapmakta olduğumuz anlaşmalar, bizim bağımsızlığımızı korumamız açısından çok önemli".

"Koyuçev'in muhtemel Türk ittifakından söz ederken, yüzünde adeta güller açıyor... "Bizim, dil ve kültür birliğini kurmamız milliyetçilik değil, normaldir. Kırgız ve Kazaklar'da dinî duygulardan çok, milli duygular kuvvetlidir. Şu Rusları fazla hareketlendirmeden bu tür işleri ciddi şekilde halletmemiz gerekir" diyor.

Koyuçev'e göre, Ruslar kendi güçlerini çok iyi biliyorlar ve gerekli gördükleri anda da bunu kullanmaktan çekinmiyorlar. "Şimdilik silahlar Rusya'da. Biz barışçıyız, ama bu yetmiyor, bizim de kendi gücümüzü göstermemiz gerekir. Bu nedenle Türkiye ile her alanda ilişkilere büyük önem veriyoruz" diyor.

Özgür Kırgızistan Partisi liderlerinden Kamile Kenanbeykızı, ASABA Partisi Lideri Hasan Süleymanoğlu ve yıllardır komünist partiye karşı mücadele eden, bugünkü muhalefetin de içinden çıktığı Demokrat Hareket liderlerinden Cibar

Çıksın, Ecevit'e, Kırgızistan'ın önündeki demokratikleşme sürecini ve ne yapmak istedikleri konusunda şunları anlatıyorlar:

"Muhalefet liderleri, Sovyet yönetimi sırasında Kırgızlar, bu topraklarda, ikinci sınıf bir vatandaş gibi muamele gördü. Kırgız gençleri istedikleri gibi eğitim alamadılar. Kırgız insanı, daha çok hayvancılık ve tarıma zorlandı. Bişkek'in nüfusunun yarısı Rus. Kentlerde Ruslar, köylerde Kırgızlar yaşardı. Devlet dairelerinde bile Kırgızlar en son tercih edilen insanlar oldular. Ekonominin yönetimine getirilmediler. Adetâ, halk olarak bilinçli bir şekilde geri bırakıldılar. Ama bağımsızlıkla birlikte, artık Kırgızlar, kendi cumhuriyetlerinin de sahibi olmak zorundadırlar."

Eski komünistlerin yönetiminden ayrılmamakta kararlılık göstermesi karşısında Kırgız muhalefet partilerinin izlemeye çalışıkları, bir başka ilginç nokta ise, kendi partileri içinde, güçlü müteşebbis grupları oluşturmaya çalışmaları. Bürokratların ekonomi üzerindeki tekeline, ancak bu yolla kırabileceklerini düşünen muhalefet liderleri, Türkiye'li girişimcilerin de devlet kadroları kadar, kendi müteşebbis gruplarıyla işbirliğine gitmelerinin gerektiğini savunuyorlar⁵¹.

Anlaşıldığı üzere Kırgızlar Sovyetler Birliği'nden ayrılmış ve bağımsızlıklarını ilân etmiş olmalarına rağmen, üzerlerindeki Rus baskısını halâ hissediyorlar ve onlar komünizm kadar bugün bir Rus milliyetçiliğinden çekiniyorlar. Çünkü nüfuslarının hemen yarısı Rus. Önlerinde bir demokratikleşme süreci ile ekonomik meselelerin çözüme ulaşması sorunları var.

Bunların en kısa zamanda çözümlenmesi ve gelecekte güçlü bir Kırgızistan, biz Türkiye Türkleri olarak en büyük temennimiz.

51 Yeni Günaydın, 8 Şubat 1992; Yeni Günaydın, 9 Şubat 1992.